

Ο ιστορικός ως πολιτικός στοχαστής

B tovima.gr/2012/10/07/opinions/o-istorikos-ws-politikos-stoxastis/

Λιάκος Αντώνης

Οι μεγάλοι ιστορικοί είναι και πολιτικοί στοχαστές, είτε μέσα από το καθαυτό ιστορικό τους έργο είτε από παρεμβάσεις με την ιστορική οπτική τους. Ακόμη ο πολιτικός στοχασμός των ιστορικών μπορεί να είναι αυτοτελής σε σχέση με τις πολιτικές τους εντάξεις ή να κυμαίνεται με διαφοροποιήσεις, χωρίς να διακόπτει τον διάλογο. Ο Ερικ Χόμπσμπωμ ήταν όλα αυτά, αλλά και κάτι επιπλέον.

Η ιστορία τον 19ο αιώνα συνδεόταν στενά με την τελεολογία του έθνους, του φιλελευθερισμού, της προόδου, της τεχνοεπιστήμης. Όταν στον εικοστό αιώνα πολλές από αυτές τις επιδιώξεις έγιναν πραγματικότητα, και ως πραγματικότητα φόβισαν, η Ιστορία μετετράπη σε μια παρακαταθήκη ιδεών που ματαιώθηκαν και μονοπατιών που δεν ακολουθήθηκαν. Η ιδέα αυτή της διάσωσης ενός παρελθόντος που δεν ταιριάζει και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί αναγκαστικά από το παρόν, προκάλεσε μια ευρύτερη στροφή στην ιστορικότητα, στην αντιπαράθεση ανάμεσα σε έναν σπιλπνό και στεγνό οικονομικό/τεχνοκρατικό μοντερνισμό και σε μια πολιτισμική επανεκτίμηση των αξιών του παρελθόντος. Δημιούργησε ιστορική κουλτούρα με πολιτική δυναμική. Απέσπασε το παρελθόν από τους συντηρητικούς και έδειξε τη μονομέρεια των μοντερνιστών. Αλλά ακόμη και σ' αυτή την παράδοση ο Χόμπσμπωμ βρισκόταν εντός και εκτός.

1. Πρότεινε την έννοια της *προ-πολιτικής πολιτικής*, δηλαδή των μορφών αντίστασης οι οποίες εκφράζονται μέσα από τη συμβολική ή πραγματική βία, πάντως έξω από τα θεσμικά πλαίσια και τα συμφραζόμενα του εκάστοτε πολιτικού συστήματος. Αν και στη δεκαετία του '70 η αντίληψη αυτή ρομαντικοποιήθηκε με τους κοινωνικούς ληστές και δέχθηκε ισχυρές κριτικές, δεν έχασε την αναλυτική αξία της. Ισχύει ακόμη για την ανάλυση μορφών πολιτικών δράσης, όπως λ.χ. η νεανική παραβατικότητα ή οι «τυφλές» εξεγέρσεις των υποβαθμισμένων προαστίων ή των παραγκουπόλεων που δεν εκφράζονται με οικείους πολιτικούς κώδικες. Είναι μια πρόταση τρόπου σκέψης που αποφεύγει τον αναγωγισμό.

2. Η έννοια της παγκοσμιοποιημένης ιστορίας, η οποία αναπτύχθηκε στα μεγάλα έργα του Χόμπσμπωμ για τον 19ο αιώνα, *υπονόμευσε την αντίληψη του δυτικού κανόνα Ιστορίας*, το σχήμα δηλαδή όπου το κέντρο χαράσσει τον δρόμο και η περιφέρεια ακολουθεί, όπου η Δύση γίνεται συνώνυμη του εκπολιτισμού και ο υπόλοιπος κόσμος εκλαμβάνεται ως ιστορία απουσιών. Ο Χόμπσμπωμ επεξεργάζεται μια αντίληψη που βλέπει τα ιστορικά φαινόμενα να αγκαλιάζουν τον πλανήτη, δημιουργώντας συνδέσεις και εγκάρσιες τομές. Βλέπει τις μεταβολές από μια μακροσκοπική οπτική.

3. Στο βιβλίο του για τον 20ό αιώνα ο Χόμπσμπωμ, πέραν της περιοδολόγησης – ο «σύντομος» 20ός αιώνας (1917-1989), σε αντιπαράθεση με τον «μακρό» 19ο αιώνα (1879-1914) – εισάγει μια αντίληψη ταλάντωσης του αιώνα *ανάμεσα σε δύο άκρα*, του φασισμού και του κομμουνισμού. Αποδίδει εξαιρετικά τις ιδεολογικές μεταπτώσεις που οδήγησαν στον εκφασισμό της Μεσευρώπης, καταλήγοντας στην τελική ιδέα ότι ο

κομμουνισμός λειτούργησε περισσότερο ως αντίβαρο σε αρνητικές εξελίξεις παρά ως θετική βιώσιμη επιλογή. Η θεωρία των ακροτήτων όμως αυτονομήθηκε από τον συγγραφέα της, αναπαράχθηκε σε ιστορικές ερμηνείες και δημιούργησε πολιτικούς χάρτες, υποβαθμίζοντας τελικά τον δυναμισμό του αιώνα αυτού. Πέρα από την επανάσταση στις σχέσεις των δύο φύλων, ο 20ός αιώνας σήμαινε την πραγμάτωση μιας τεχνοεπιστημονικής ουτοπίας που έθεσε την κοινωνία μπροστά σε νέα διακυβεύματα οργάνωσης του πολιτικού.

4. Το 1978 ο Χόμπσμπωμ κλόνισε το μεγάλο αφήγημα της Αριστεράς ότι το εργατικό κίνημα θα ήταν ο κύριος μοχλός των κοινωνικών αλλαγών και της κοινωνικής προόδου. Η αντίληψη αυτή ενσωματώθηκε στην κριτική του περιοδικού *Marxism Today* και συνέβαλε στην απόρριψη της εργατικής παράδοσης του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος, στην υιοθέτηση του Τρίτου Δρόμου και στην επικράτηση του Τόνι Μπλερ. Αν εν τέλει πήρε αποστάσεις από ένα εγχείρημα στο οποίο είχε συμβάλει, ο Χόμπσμπωμ δεν μπόρεσε εν τούτοις να θέσει το πρόβλημα του νέου υποκειμένου της κοινωνικής αλλαγής. Οι μετατοπίσεις από τη Σοσιαλδημοκρατία στον εκσυγχρονισμό του Τρίτου Δρόμου κατέληξαν ανεπαισθήτως στον νεοφιλελευθερισμό, ενώ ο ευρωκομμουνισμός, τον οποίο ο Χόμπσμπωμ θεωρούσε εναλλακτική πορεία, διαλύθηκε. Έτσι κατέληξε στην κριτική της διπλής αποτυχίας των δύο οικονομικών συστημάτων, δηλαδή του σοβιετικού σοσιαλισμού και του φιλελεύθερου ή σοσιαδημοκρατικού καπιταλισμού. Η πορεία αυτή δείχνει τα διλήμματα και τα αδιέξοδα πολλών αριστερών διανοουμένων στα τέλη του 20ού αιώνα.

5. Αν και ο Χόμπσμπωμ με κανέναν τρόπο δεν θα μπορούσε να ταξινομηθεί στον μεταμοντερνισμό, εν τούτοις η θεωρία του για την «επινόηση των παραδόσεων» εγγράφεται σε μια προσέγγιση της εκ των άνω και εκ των υστέρων κατασκευής, η οποία απετέλεσε βασικό στοιχείο της μεταμοντέρνας στροφής, και κορμό μιας νέας αντίληψης για τα έθνη και τον εθνικισμό. Συνέβαλε στην κριτική του έθνους-κράτους και της ιδεολογίας του, αλλά και μιας στροφής από τις κοινωνικές στις πολιτισμικές διακρίσεις που ευνόησε το νεοφιλελεύθερο πνεύμα.

Αυτές ήταν μερικές από τις βασικές παραμέτρους της πολιτικής σκέψης του Χόμπσμπωμ. Ο θάνατός του θα ιστοριοποιήσει το έργο του, τοποθετώντας τον δίπλα στους μεγάλους στοχαστές του 20ού αιώνα.

Ο κ. Αντώνης Λιάκος είναι καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ΕΝΤΥΠΗ ΕΚΔΟΣΗ